

Література:

1. Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди // ЕЗ - Т.32. - Львів, 1912. - С. 203 - 426.
2. Гнатюк В. Українська народна словесність. - Відень, 1917.
3. Лагощияк О. Жанрова природа примовок і замовлянь: екзотерична та езотерична магія// Мандрівець. - 1999 - №5-6.
4. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю // ЕЗ №5. - Львів, 1898. - С. 160 - 218.
5. Шухевич В. Гуцульщина. - Ч.3 - Львів, 1902.

¹ Примовки – це клішовані, переважно короткі неписані тексти, що виконують роль вербального супроводу обряду чи оказональної ситуації і магічні за своєю природою.

² Тут і далі у наведених прикладах зберігаємо орфографію оригіналу

Оксана КУЗЬМЕНКО (Львів)

Стрілецькі пісні в архівах і дослідженнях В.Гнатюка

Видатний етнограф і фольклорист В.Гнатюк збирати стрілецькі пісні розпочав ще в роки Першої світової війни, що відповідало засадам, розробленої у співавторстві з І.Франком, великої програми записування етнографічно-фольклорних матеріалів та постійній увазі вченого до пісенних новотворів.

Аналіз численних записів таких текстів із загального тематичного циклу «про Першу світову війну», збережених в особистому архіві В.Гнатюка у відділі рукописів ІМФЕ (ф.28-3), дозволяє свідчити про розгорнуту в той час збирацьку роботу не

тільки серед фольклористів, але і серед стрільців. На це вказують, зокрема, рукописи двох похідних анонімних стрілецьких пісень («По дорозі гомін йде», «А хто хоче у запічок»), надіслані наприкінці 1915 р. до В.Гнатюка із запасного куреня УСС 3 сотні 3 чоти [2, 37-38] та лист хорунжого УСС А.Баб'юка від 1 грудня 1916 р. із його власними записами трьох співанок-хронік. Останній документ належить відомому письменнику та журналісту Мирославу Ірчану (1897-1937), який, очевидно, під впливом авторитетного фольклориста тоді ж почав систематично збирати як пісенні новотвори, так і традиційні календарно-обрядові пісні (гаївки, щедрівки), що підтверджує зміст постскриптуму із шанобливим зверненням до адресата [2, 55].

Важливо зазначити, що, незважаючи на об'єктивні труднощі воєнного часу, В.Гнатюк шукав різних способів фіксації творів стрілецького репертуару, один з яких полягав у виписуванні текстів із рукописних пісенників. Так зміст листа В.Гнатюка до отамана УСС Никифора Гірняка (1885-1862) — одного із організаторів і кураторів «Пресової квартири» УСС, від 24 січня 1916 р., що зберігається у львівському ЦДА, стосується прохання відпустки для стрільця В.Петровського, який «має збірку народних пісень про теперішню війну, яку я хотів би дістати, бо може придасться вона чи в цілості, чи у виїмках до друку» [4, 47]. Ми, однак, не знайшли в документах підтвердження позитивного вирішення цього питання. Публікації, рукописні матеріали з воєнного часу, в яких зафіксовано факти такої піснетворчості, дозволяють лиш дещо реконструювати картину втраченого. Перші стрілецькі анонімні тексти, як і їх можливі варіанти, виникали швидко, інколи спонтанно, частина з них невдовзі зникла з огляду недоопрацьованості чи виразної тематичної злободенності.

Серед народних пісень про січових стрільців із рукописних фондів В.Гнатюка привертає увагу стрілецька переробка «Ой у полі три тополі» жовнірської пісні про смерть у лікарні пораненого воїна, записана 30 травня 1919 р. в с.Сороки на Тернопільщині. Первинна пісня була (відомі варіанти у записах з поч. ХХ ст. Ф.Колесси, М.Павлика) й залишається сьогодні особливо популярною серед лемків, однак при порівнянні — стрілецький варіант, без сумніву, більш повний і яскравий. До сталої фабульної ланки, що передає зустріч сина з матір'ю, лучиться конкретний і водночас типовий момент із стрілецької доби, що лаконічно відтворює трагічні реалії стрілецького похорону:

*Помер стрілець, помер стрілець та й му не дзвонили,
Вислав гетьман три гармати в гору вистрілили* [1,

11].

Із згаданих рукописних збірок ми вилучили також і дві оригінальні стрілецькі пісні-хроніки на сюжети життя стрільця (стрілчинь) на війні, полон хорунжої УСС О.Степанів («*Ой працюєм вдома, нічого не чути*», «*В дев'ятьсот штирнастім році як жнива зачались*»), які з ідеологічних міркувань не змогли потрапити до академічного видання («Співанки-хроніки», 1972). У цих творах розгортається об'ємна панорама воєнного часу: фактографічні сцени мобілізації, ташкентського полону; емоційна характеристика ворога; деталі жорстокого бою; розлогі картини військового життя, наснажені гіперболізованими сценами нелюдських умов побуту, що супроводять головну драматичну лінію - фронтові перипетії, оформлені в яскравий монолог свідка. Короткі сентенції оповідача у першому творі демонструють духовний гарт, політичну освіченість рядового стрільця: *Ой ми йдемо в бій кривавий за Вітчизну нашу* [5, 3]. У другому – за традицією краєвих історичних народних пісень художньо досконало виведено конкретну особу, яка відзначилася надзвичайною хоробрістю й патріотизмом.

У тематичному ряду з цією локальною співанкою стоїть інша пісня про О.Степанів («*Ой діячина молоденька пригнула калину*»), яка зазнала значного варіативного поширення, побутує в активному фольклорному репертуарі сьогодні. Першодрук цієї стрілецької пісні (із дрібними редакторськими виправками у порівнянні з рукописом [5, 1-2]) під назвою «*Битва на Маківці*» разом з іншими текстами новотворів був вперше поміщений як ілюстративний матеріал до наукової розвідки В.Гнатюка «*Війна і народна поезія*» (1916).

Слід зауважити, що власне стрілецькі пісні ще не виділені вченим в окрему жанрово-тематичну групу, незважаючи на зміст та вказівки з одержаної ним неповної паспортизації на ім'я стрільця як записувача або виконавця. Цією працею вчений фактично тільки поклав початок науковому осмисленню самобутньої групи пісенного фольклору ХХ ст., вбачаючи одну із причин появи у сильному соціальному потрясінні, викликаному війною. В.Гнатюк вперше прямо чи опосередковано відібраними прикладами окреслив широке коло питань, на які необхідно було відповісти, аналізуючи зокрема і такі твори: форму побутування, шлях поширення; жанрове розмаїття.

У цій статті В.Гнатюк під назвою «*Стрілецька слава*» опублікував також одну з перших фольклоризованих стрілецьких пісень. Пісня Р.Купчинського («*Ой там при долині*») швидко

стала близькою стрільцям, про що свідчить ремарка упорядника («записана межи січовими стрільцями») [3, 78]. Правда, відомий фольклорист був певний у тому, що вона належить конкретному авторові. В архіві В.Гнатюка зберігається оригінали листків із збірки стрільця І.Рибчука із записом слів згаданої пісні, де олівцем помічено «штучна», тобто літературного походження [1,102]. На цьому факті підтверджується критичне і виважене відношення В.Гнатюка до відбору польового матеріалу, що може слугувати добрим прикладом для фольклористів-практиків.

Підсумовуючи, зазначимо, що і сьогодні дуже цінні для текстологічного аналізу діахронії фольклорного твору ранні записи стрілецьких оригінальних народних пісень, переробок чи деяких фольклоризованих пісень, що розпорошені у фондах В.Гнатюка, з багатьох причин не знайшли належного місця у друці. Вони, без сумніву, стали б вагомим частинною планованого збірника фольклору про Першу світову війну, який В.Гнатюк мав намір випустити у світ окремим томом серії видань Етнографічної комісії НТШ.

Література:

1. Вірші, пісні (без мел.), історичні, побутові. Записи Северіана Шинкуло в Тернопільській обл. 1919 р – Архів ІМФЕ. Відд. рук., ф. 28-3, од. зб. 284, арк. 1-18.
2. Вірші, пісні (без мел.), розповіді з часів першої світової війни. Власна творчість та записи в зах. обл. України 1914-1920 рр. Архів ІМФЕ. Відд. рук., ф. 28-3, од. зб. 237, арк. 1-133.
3. Гнатюк В. Війна і народна поезія // Календарик для українських січових стрільців і жовнірів-українців на 1917 р – Відень, 1916. – С. 68-84.
4. Матеріали до історії легіону Українських січових стрільців (реферати, листи та ін.). ІІУ(ІА)І, ф.353 с. оп. 1, спр 7, арк. 1-142.
5. «Ой дівчина молоденька пригнула калину...». Поезія творчість про війну (із зб. стрільця І.Рибчука з Коломиїщини). – Архів ІМФЕ. Відд. рук., ф. 28-3, од. зб. 345, арк. 1-9.